

Göyçə mahalı tarixi və qədimliyi ilə Azərbaycan tarixində xüsusi yer tutur və Qərbi Azərbaycanın ən qədim yaşayış məskənlərindədir. Əminliklə deyə bilərik ki, xalqımızın qədim tarixini özündə əks etdirən “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Göyçə mühitində yaranmışdır.

Dədə Qorqud yurdu – Göyçə mahalı

Dastanda adı keçən Gökçə dəngizi (Göyçə gölü), Altuntaxt coğrafi adları fikrimizi təsdiq edən faktlardır. Eyni zamanda, “Kitabi-Dədə Qorqud”da işlənən kifayət qədər elə sözlər var ki, Göyçə mahalı şivələrində işlənir. Hələ XX əsrin 70-ci illərində dilçi professor Muradxan Cahangirov yazırdı ki, “Dədə Qorqud kitabı”nda adı çəkilən Altuntaxt coğrafi anlayış kimi təsdiq olunarsa və həmin mülahizə (“Altuntaxt”)ı toponim kimi götürən Şamil Cəmsidovun fikri nəzərdə tutulur – İ.B.) əlahiddə tutarlı dəlillərlə sübuta yetirilərsə və bu istiqamətdə tədqiqat genişləndirilərək məqsəduyğun nəticələr çıxarılsasa, biz “İç Oğuzun coğrafi mühiti” haqqında da lazımı məlumat əldə edə bilərik.

Elə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının tədqiqatçısı Şamil Cəmsidov apardığı araşdırmalarının nəticəsi olaraq gəlidiyi qənaətə görə, “Dastan” qəhrəmanlarının (oğuzların) yaşayış məskəni (əsas yurdu) Göyçə mahalı olmuşdur və bunu təsdiq edən amil kimi “Salur Qazanın yağmalanması” boyunda adı çəkilən Altuntaxt coğrafi ada əsaslanmasındır (əsas götürməsidir): “Bu yaylaq yerlərinin geniş mərkəzi sahəsini aydınlaşdırmaq üçün “Salur Qazanın evinin yağmalanması” boyuna diqqət etmək lazımdır. Bu boyda aşkar görünür ki, qəhrəmanlar yaylaqda – Göyçə gölünün şimali-qərbində yerləşən məşhur Altuntaxt yaylağında yaşayırlar”.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının “Salur Qazanın evinin yağmalanması” boyunda deyilir: “Qazan bəg ordusunu, oğlanını-uşağını, xəzinəsini aldı, geri döndü altun xəndində. Yenə evini dikdi”. F.Zeynalov və S.Əlizadə “altun xəndi”ni söz birləşməsi hesab etdikləri üçün göstərilən boyu Azərbaycan dilinə uyğunlaşdıranda “altun xəndi”ni “qızıl xəndi” kimi uyğunlaşdırmışlar.

Bizim fikrimizcə, Ş.Cəmsidovun “Altuntaxt”ı yaşayış məntəqəsi – kənd deyil, yaylaq adlandırması Altuntaxtla bağlı yetərli məlumatın olmaması ilə bağlı olmuşdur. Belə ki, Qərbi Azərbaycanda tarixən mövcud olmuş kəndlərin bir çoxu ermənilər tərəfindən dağıdılıb viran edilmiş, nəticədə ləğv edilmişdir. Bunu XX əsrin 20-ci illərində yaşamış Şərif Şikəstə adlı şair “Dedilər” şeirində Altuntaxt yaşayış məntəqəsinin adını çəkir və “Altuntaxt” kəndinin xarabalığa çevrilməsindən yana-yana bəhs edir:

*Bu sifət ilə görün olmuşmu Altuntaxtı,
Boşalıb yurdu, qara yazılıbdır baxtı.
Ağlarım yadıma düşdükcə o keçmiş vaxtı,
Ol səbəbdəndir mənə didəsi-giryan dedilər.*

Yeri gəlmişkən deyək ki, Vikipediyada şair Şərif Şikəstə Əfəndizadə haqqında aşağıdakı məlumatı əldə etdik.

Eldar Nəsim yazır ki, “Şahnamə”ni ilk dəfə dilimizə qazaxlı Şərif Şikəstə (şair Eldar Nəsimlinin babası) tərcümə etmişdir. Şərif Şikəstə klassik şair olub. Firdovsidən tərcümələr edib. “Şahnamə”ni tərcümə edib. Şərif Şikəstəni 1937-ci ildə güllələyiblər. Ona görə də qorxularından

onun şeirlərini heç bir mətbu orqanda çap etməyiblər. Babam (Şərif Şikəstə – İ.B.) Səməd Vurğunla çox yaxın olub. S.Vurğun gənc olub. Bütün şeirlərini, dərini, sözünü, giley-güzarını, hamısını Şərif Şikəstə ilə bölüşüb. Ona müəyyən şeirlər də ünvanlayıb:

*Başına döndüyüm əziz Şikəstə,
Dinlə məni hali yaman olmuşam...*

O zaman Vurğunun Dürrəni sevən vaxtları olub. 1924-cü ildə babam da ona şeir ünvanlayıb:

*Yığvalından küsmə ay Vurğun Səməd,
Dürrələr qarşında qul olacaqdır,
Sinəm bir millətə yol olacaqdır.*

Babam uzaqqörən kişi olub. Doğrudan da, Vurğunun poeziyası bir millətə yol oldu. Yaradıcılıq genetik koddur. Bizim ədəbiyyata bağlılığımız kökdən gəlir.

Şərif Şikəstə Səməd Vurğunun ustadı olub. Onun oğlu Cavad, Azərbaycanın böyük şairi Hüseyn Cavidlə sürgündə bir yerdə olub

Bəs Altuntaxt hardadır? Altuntaxt İrəvan xanlığının Göyçə mahalında kənd olmuşdur. XIX əsrdə yaradılan yeni inzibati-ərazi bölgüsünə əsasən İrəvan quberniyasının Yeni Bayazid qəzasına, keçmiş Kəvər (Kamo) rayonu, indi Geğarkunik vilayəti ərazisinə daxil olmuşdur. Altuntaxt 1728-ci ildə tərtib edilmiş “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə, XVIII əsrdə (1763-1780) erməni kilsəsinin başçısı S.İrəvanlının “Cambr” əsərində yaşayış məntəqəsi kimi qeyd edilmişdir. Kənd XVIII əsrin axırları, XIX əsrin əvvəllərində ləğv edilmişdir. İndi xaraba kənddir. 1728-ci il mənbəyi kimi “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə göstərilir ki, kəndin illik gəliri 4.210 ağça olmuşdur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının Göyçə mühiti ilə bağlılığını Hüseyn İsmayılov da əsaslandıraraq qeyd etmişdir ki, Göyçəni ədəbi-mədəni mühit kimi səciyyələndirən başlıca göstərici qədim türk xalq ənənələrinə maksimum bağlılıq, sadəlik və türk özgürlüyüdür. Türkün öz kökündən qopmadığı, bütün mədəni institutlar üzrə öz kökü üstə bitdiyi və ucaldığı, milli dəyərlər sisteminin optimal elementlərlə zənginləşdirdiyi ən mükəmməl mühit də Göyçədir. Əfsanəvi Oğuz xan da, tanrıçı ata (peyğəmbər) Qorqud da öz ruhi-mənəvi ömrünü daha çox bu yurdda yaşayıb.

Elə Göyçə şivələrində işlənən sözlərin “Dastan”da əksini tapması fikrimizi təsdiqləyən təkzibedilməz faktlardır: ağır-lamaq, arı, baha, vaqə (vayğa formasında), qada, qarı, qaxmaq (başına qaxmaq frazeoloji birləşmənin tərkibində), dolambac (dolanbac formasında), yalın, yamac, kirimək, gərdək, oğrun, sağdış, sərpmək, suç, təpəl, toylamaq, ismarış, ismarlamaq, eşik, iraq, cilasın, muştuluq və s.

İbrahim BAYRAMOV,
ADPU-nun elmi-təşkilatı şöbəsinin müdiri, professor